

نەخشە بەردە کە ی دەربە ند بوو قوربانی نەزانی و بەرژەووە نەدخوازی . . بەسکەنی

نەخشە بەرد لەسەر ڤووی شاخ (منحوتە جلیه) بریتیه لەو جـره نەحتە ی بەشـڤووی (نەحتی بارز) لە ناو چوارچـڤووی یه کی قو ڤ بەجـری جیاواز، لەسەر ڤووی بەرد و لە لاقەدی شاخەکان هـڤدە کە ندرـڤت، و ڤنە ی خواوهند و هـما و پاشا و دیل و نوینی مـڤخی (بزماری) لەسەر هـڤدە کە ندرـڤت. نەخشە بەردە کانی چیاکانی کوردستان زـڤرن و بـڤ سەردەمی جیاواز دەگەـڤنـڤو، زـڤر بە ی ئه و نەخش و پەیکەرانه بـڤ و ڤنە ی پاشا و فەرمانـڤه وای گەله کـڤ نەکانی کوردستان دەگەـڤنـڤو، یاخود گەلانی بـڤگانه هـاتوونه کوردستان و لە ئەنجامی شەـڤدا سەرکەوتون و وـڤا ته که یان داگیر کردوو و ئەنجامی سەرکەوتنه کانیان تـڤ مارکردوو، زـڤر بە ی جار ئه و پەیکەرانه، بە هـڤی شو ڤنی یه کلاکەرەووی شەـڤکان، لە دەربەندەکان دروست کراون، لـڤره دا باسی نەخشە بەردی دەربەندی ڤانیە دەکەین.

دەربەندی ڤانیە پـڤشتر به (دەربەندی ڤەمکان) ناسراوه، هەردوو چیا ی کـڤو هـڤش و ئاسـڤس لە یه کتر جیا دە کاتهو، لە ڤووی سەربازی و بازرگانی و گەشتوگوزارەو، بە درـڤژایی هەموو سەردەمەکان شو ڤنـڤکی گرنگ و بایه خداربوو، دەربەند ته نگه بەری ئاوی زـڤی بچووکه، ئاوه ڤـڤی ووباره که قو ڤه، پـڤی ده ڤـڤن (قوله ی دەرەند)، ئاوه که ی ڤوونه و گەرو ڤکی بەر ته نگ ده بـڤ، ڤـڤگاکه ی بـڤ ماوه ی چاره که میلـڤک بەردین و سهخته، دەربەند شو ڤنـڤکی گرنگ، چونکه به سەر تاکه ڤـڤگادا ده ڤوانـڤ، جگه له هـند ڤـڤچکه ی سهخت، و ڤاتی ئـڤران و پشدهر به بیتو ڤن و کـڤیه...هتد، به یه که وه ده به ستـڤته وه.

به هـڤی گرنگی شو ڤنـڤکه له هەموو سەردەمەکان ده سه ڤا تدارانی ناوچه که، هەریه ک له و ده سه ڤا تدارانه له سەردەمی خـڤاندا، قه ڤایان له دەربەند بنیاتناوه، هەمیشه قه ڤا کانی بنکه ی له شکر و سوپا بوون، قه ڤاتی دەربەند ده که و ڤته بەری چیا ی ئاسـڤس، ئەمه هی سەردەم ڤکی زـڤرکـڤنه، پـڤده چـڤت هاوزه مانی ئەکەدی و ئاشوورییه کان بـڤت، هی سەردەمی (کوواری) فەرمانـڤه وای شمشاره (شو شا ڤـڤا) بـڤت، دیواره کانی هەروه کو خـڤی ماوه ته وه، به داخه وه به ناوی شو ڤنی گەشتیار و سەیران به شـڤفـڤ شو ڤنی

قه‌لای ته که ت‌کدراوه.

له‌سهرده‌می نزیکی‌ش چه‌ند قه‌لایه‌کی ل‌دروستکراون، له‌سهرده‌می (خان
ئه‌حمده‌د خانی ئه‌رده‌لانی) دا سهرکار‌کی ئه‌و هات‌ته‌ئو، به‌ناوی
(وسوئاسکان یان وسوئاسکه) قه‌لایه‌کی له‌نزیك قه‌لای ته‌که‌که‌دروست
کردووه، به‌دووری سه‌د مه‌تر به‌لای ل‌ژه‌ل‌ت‌دا، ئه‌ویش هه‌ر له‌به‌ری
ئاس‌سه، شو‌نه‌واری ماوه، هه‌ر به‌ناوی ئه‌و پیاوه‌ناسراوه،
هه‌ت‌ائ‌ست‌اش پ‌لی ده‌وتر (قه‌لای وسوئاسکان یان
وسوئاسکه)، دیواره‌کانی به‌به‌ردی ز‌ر گه‌وره‌دروستکراوه، به‌داخه‌وه
ئه‌ویش شو‌نه‌واره‌که‌ی ب‌سهرانگا ت‌کدراوه، دوا‌ی ئه‌وه‌له‌لایه‌ن
ده‌و‌له‌تی عوسمانیه‌وه قه‌لایه‌کی تر له‌به‌ری ده‌ربه‌ند، له‌سهرز‌لی
ب‌چووک، به‌به‌ری ک‌وه‌ه‌شه‌وه‌دروستکراوه، (برز‌ز‌سکی) ئه‌و قه‌لایه‌ی
دیوه‌ده‌ل‌ل: قه‌لایه‌کی تورکان له‌لای ل‌استی ز‌لی ب‌چووک هه‌که‌وتووه،
ئه‌و قه‌لایه‌ی باج وه‌رگری ده‌و‌له‌تی عوسمانی ت‌دانیشه‌ج‌ بوون،
قه‌لایه‌کی ب‌چووک بووه‌و دواتر و‌ران بووه، هه‌ت‌ائ‌و و‌ل‌ته‌که‌وته‌ده‌ست
پاشای گه‌وره‌ی س‌ران، محمه‌د‌پاشای ه‌واندز، له‌مانگی جه‌مادی دووه‌می
(1243ک) ئه‌و و‌ل‌ته‌ی گرت، ئه‌ویش قه‌لایه‌کی له‌سه‌رووی ئه‌و قه‌لایه‌ی
دروستکرد، هه‌ر به‌به‌ری ک‌وه‌ه‌شه‌وه، دوا‌ی نه‌مانی حوکمی پاشای
گه‌وره، ئه‌و قه‌لایه‌ی که‌وته‌ده‌ستی سهرکارانی ده‌و‌له‌تی عوسمانی،
سهرده‌م‌ک‌حه‌ماغای ک‌یه‌له‌و قه‌لایه‌دا سهرکاری ده‌و‌له‌تی عوسمانی
بوو، له‌سا‌لی (1275ک)حه‌ماغا له‌ده‌ربه‌ند میر قه‌لات بووه، سه‌ران‌ه‌ی
له‌عه‌شیره‌ته‌کانی ده‌وروبه‌ر وه‌رده‌گرت، له‌گه‌ل‌باج وه‌رگرتن له‌و
کاروانانه‌ی به‌و‌دا ت‌ده‌په‌ل‌ین.

له‌کاتی جه‌نگی یه‌که‌می جیهان له‌سا‌لی (1918ز)کات‌ل‌ ئینگلیز هات‌ه
ناوچه‌که‌ ئه‌و قه‌لایه‌ی داگیرکردووه، دواتر ئه‌و قه‌لایه‌ش و‌ران
بووه‌ل‌، (ده‌بلیو ئار هه‌ی = W. R. Hay) ئه‌فسه‌ری سوپای ئینگلیز.
که‌دواتر بووبه‌حاکمی سیاسی ئینگلیز له‌هه‌ول‌ل‌ر، ده‌ل‌ل‌ت: ده‌ربه‌ند شو‌ل‌نی
گوند‌کی کلاوه‌بوو، له‌گه‌ل‌قه‌لایه‌کی و‌و‌خاو، ب‌وهرگرتنی سه‌ران‌ه‌ له‌
عه‌شیره‌ته‌کانی ده‌وروبه‌ر، له‌گه‌ل‌بارج وه‌رگرتن له‌و کاروانانه‌ی
به‌و‌دا ت‌ده‌په‌ل‌ین.

ده‌سه‌ل‌اتی ئینگلیز چه‌ند ژوور‌کیان له‌هه‌مان شو‌ل‌ن دروستکرد، ب‌
حوکم‌ل‌انی خ‌یان (نه‌قیب بارکه‌رو که‌پتان ک‌ک)، دواتر (ئیدم‌ل‌ندس)
وه‌ک‌ج‌گری حاکمی سیاسی ئینگلیزو هاوکاره‌کانیان له‌و‌نیشه‌ج‌ بوون،
به‌لام شو‌نه‌واری ئه‌و قه‌لایانه‌ی به‌ری ک‌وه‌ه‌ش نه‌ماون، شو‌ل‌نی
بازگه‌کان ت‌کدراون، سه‌ره‌ل‌ای ئه‌وه‌دواتریش شو‌ل‌نه‌که‌گرنگی خ‌لی
له‌ده‌ست نه‌داوه، تاده‌گاته‌ئهم سهرده‌مه‌به‌رده‌وام شو‌ل‌نی بنکه‌ی
سه‌ربازی بووه‌و ز‌ا‌گه‌ی باج و پشکنین له‌سهر ل‌ل‌گاکه‌ج‌گیرکراوه.
ز‌ا‌ بوون به‌سهر ئهم ده‌ربه‌نده‌دا، ئاماژه‌ی ه‌زو ده‌سه‌ل‌اتی ز‌لی

فەرمان-هواي ناوچه که دهرده خات، له و-وانگه يه وه له ن-وان جاده که و
ز-په که دا له بهرام بهر قه-اتي دهر به ند به بهري ک-وه-ه شه وه شو-نه واري
نه خشه به رد (مسله) کي ک-ن به شاخه که وه هه يه، له و شو-نه ي ز-ي بچووک،
له سه نکه سهر د-ي ناوده شت ج-د-د-، ده چ-ته ناو ده شتي بيتو-ني
باشووري -انيه، نه خشه به رده که و-نه ي پياو-کي له سهر هه-که ندر او ه،
سهره-اي -اپ-رتي ناک-ک و دژ به يه ک، ئه و نه خشه به رده ي له دهر به ندي
-ه مکان هه يه، نه خشه که لاشيپ-که يه ک مه تر به رين و (60سم) به رزه،
به -ز (تي، وي-دان ب-اون) له حوزه يراني (1958ز) له سهر دان-کدا ب-
گه لي سه نکه سهر چاوي پ-يکه وتووه، نه خشه که (20م) له سهر زه وي به رزه،
که و ن-ته سهر -ووي -ه وه ز-کي ک، ته نيا به -چک-ه يه کي باريک
له که ناري ده سته-استي ز-ي بچووک جيا ده ب-ته وه، له و باهي (تي،
وي-دان ب-اون) ب- نه خشه به رده که ي کردووه پ-يوايه، ئه مه نموونه يه کي
تري (ک-لي سهر که وتن) ي (نارام-سين) ب-، له -استيدا ئه مه يان ز-ر
له نه خشه به رده که ي دهر به ندگا ورده کات.

(ته ها باقر) ده-ت: له ک-تايي شاخي کيوه-ه ش له نزيک دهر به ند له به شي
خواره وه ي -گا که په يکه ر-کي داتاشراو له به رد، به ئه اندازه ي (2×3) پ-
هه يه، مه زه نده ده کر- م-ژووه که ي بگه-ته وه سهر ده مي ئه که ديه کان
واته (2300 سا -پ ز) لاک-شه يه کي له سهر شاخ هه-ک-دراوه، به -ام
واپ-ده چ-ه -کاري و-نه يان نووسينه کاني سهر ي به ه-ي باو باران و
داما-ينه وه کوژا ب-ته وه، ئه وه ي ل-ي زانراوه و-نه ي پياو-که -ووي
له -ژهه-اته، ئه م هه-ک-ينه ز-ر له وان ه ي (ه-ن و ش-خان و
سهر پول) ده چ-ت.

له سا-ي (1866) -اپ-رت-کي (برز-ز-سکي Brzozowski) باهي نه خشه يه کي
ک-ن ده کات، له نزيک دهر وازه و -ا-ه وي دهر به ند له ز-ي بچووک،
گاشه به رد-کي تاشراو له -خي ئه و -ووباره به زار کي د-ه که وه يه، له و
به رده تاشراوه ده چ- له به شي سهر ووي -ووباري "سه گ" له نزيکي "
به يروت" ده بينر-، ئه و به رده به پ-چه وان ه ي قايم و پته و بووني،
هه ند-ک خراپ بووه، ئ-ستاش و-نه ي پاشايه کي له سهره، به -ام زناره که
نووسراوي له سهر نييه.

(برز-ز-سکي) نه خشي زه قي -ووخساري مر-ق-کي ديبوو، به -ام به -اشکاوي
گوتبووي: "هيچ نووسراوه يه ک له سهر به رده که نييه"، (مانسل) نووسراوي
بزماري له سهر شو-ن-کي به رزي زناره که ي دهر به ند ديبوو، دهره تاني ل-
نزيک بوونه وه ي نه بوو، به -ام نه خشي زه قي نه ديبوو، (ئيدمؤندس) ج-گري
حاکمي سياسي ئينگليز، که دواتر له وان هاتووه ته ناوچه که، شو-ني
کاره که ي له دهر به ند بووه، بيستوو يه تي نه خشه يه ک به چيای دهر به ندي
-ه مکانه وه هه-يه، بايه خي پ-داوه و نه يتوانيوه بيد-ز-ته وه، به -ام
به لايه وه گرنگ بووه، له به رئه وه چه ند که س-کي ناوچه که ي -اسپاردووه،

بـی بد زنه وه، وهك خـی له كتـبه كه یدا: "كورد تورك عه ره بـ" چیرـکی د زینه وهی ئه وه نه خشه یه ده گـگـته وه، دواى ئه وهی ده چـته شو نه كه وه خشه كه ناد ز ته وه ده: سهر له نو دهستم كرده وه به پرسیار وه لـكـینه وه، چه ند دـستی كـن وه نزیكم اسپارد، له و جـیهی (مانسل) گوتبووی بكـته وه، ئه نجامی پـداگرتن وه شوـن كه وتنه كه م، ئاكامی به خشی وه په یامـكم پـگـه یشت. گوتبوویان "عه نتيكه كه یان" د زیوه ته وه، منیش له هاوینی 1931 هـلم بـ هـخسا چوومه دهر به ند، سهره ای ئه وهی پشتم ژانی ده كرد، به نوـنی ئه وان چوومه ئه و جـیه، به ته واوی به م جـره بوو، (مانسل) له گـهـه وون كرده وه كه یدا پیشانی دا بوو، به سهر رناره كه وه له وحه یه کی ساف كراوم بینى، نزیكه ی سـ پـ درـژ وه دوو پـ و نیو به رزبوو، كه چاوت لـده كرد، نیوهی به شی لای چه پی هـندك زهق بوو، جیا له وه نه ده كرا ناوـکی دیکه ی لـ بنـی، له وان هیه ئه وه زه قایه سهرده مـكـ ووخساری مـرـقـكـ بووبـ، به مـام شو نه واری خه تی بزماری لـ نه ده بینرا.

ئەو بیانیانی سەردانی نەخشەکیان کردوو، هەندکیان بە باشی دیوانە، هەندکیان بە باشی نەیان دیو، هەندکیان نووسینیان لەسەردیو، هەندکیان دەبەن نووسینی لەسەرنەبوو، لەوانە یە ئەمانە هەمووی هەکاری ئەو بووین دانیشتوانی ناوچە کە وەهی تریش بە پاشماو و دەستکاری گاورانیان زانی بەت، یاخود وەکو (بت) و لایەنی شە تەماشایان کردبەت، شوێنەکی سەرلای گای ها توچی کاروان و بواران بوو، بە ناو دەر بە نەدە کە دا، لەبەر ئەو زیانیان بە نەخشە بەردە کە گەیان دوو، چونکە هەندکیان گوتوو یانە سیمای کە سەکی نیگارە کە لە ئاستا زەقتر دیار بوو.

نه‌خشه هه‌که‌ندراوه‌که به‌ه‌ی ب‌ینی جاده‌ی دهر به‌ند، له‌کاتی
 دروستکردنی جاده‌که، ئه‌وه‌نده‌ی به‌ردوشاخ به‌سهریدا هات‌ته‌ خواره‌وه
 و‌نه‌که سواوه‌و ش‌وه‌که‌ی ت‌کچووه، ئه‌وانه‌ی پ‌ش دروستکردنی جاده‌که
 بینیویانه، ده‌ن: و‌نه‌ی پیاو‌که هه‌نگاوی به‌ره‌و سهره‌وه هه‌ن‌ناوه،
 ده‌ست‌کی ب‌ سهرووی دهر به‌ند در‌ژکردووه، له‌ئاستی ئه‌و و‌نه‌یه ب‌
 به‌رزایی ک‌وه‌ه‌ش به‌رگه‌ن‌نی ئه‌شکه‌وت‌ک دياره، شو‌نه‌وار‌که پ‌ده‌چ‌ت
 ئاماره‌که‌ش ب‌ ئه‌و‌ب‌ت، لوسایی شاخه‌که‌ش چه‌ند کون‌کی ت‌دایه.

قسمی ز ږل لهر ئو نه خشه بهرده هه یه، هه ندك له شو ښه وار ناسان ده ښن: له گه نه خشه بهردی (نرام- سین) له ده به ندی قهره داغ یه ککن، به ښام به ښای هه ندك له شو ښه وار ناس ده ښن: ده ښ پاشایه کی گتی یان للول ښی بوو ښت، هه ندك کیش ده ښن نه خږ، ئوه پادشایه کی ناوچه که بووه.

له استيدا ئه وهى زياتر ځاى ته ده چټ، كارى پاشايه كى ناوچه يى بټ. به ام مژوونووس و توژهره كان به تا پيټ عهره ب و جوله كه كان هه ميشه

ویستویانه شارستانییه تی ئەم ناوچه یه بـ ئەکه دی و ئاشوورییه کان بگـ نهوه، ئەوهی ئەوانیش بههستی نه تهوه په رستی ده یگـ نهوه سه رعه ره بـ، ئەگینا له شوـنـکی دووره دهستی وه کو بیتوـن و پشده ر بـ هـکـیـنی مـنـمـنتـکی گه وهی لهو ئەندازه یه له سه ر به ردی هـق و له لاپایـی شاخـکی ناو قوـایی ناوچه یه کی سه ختی شاخاوی، چـن ده کرـ نیشانه ی سه رکه وتنی داگیرکه ری بـگانه بـ، به سه ر دانیشـوانی ناوچه که دا، له کاتـکـدا له لای ئەوان چیا ییه کان به ئازا و شهـانی و شهـکه رنا سراون، هه روا ئاسان نییه، کارـکه پـویستی به ژماره یه کی زـر وه ستاو کرـکارو پاسه وان و پـویستی که رهسته و ئامراز و که لوپه لی تایبه تی و پـویستی به مانه وهی ماوه یه کی درـژه یه، بـ ته واو کردنی نه خشه به ردـکی ئاوا، ئەگه ر خهـکی ناوچه که خـیان هاوکار نه بن، کارـکی سه خته، داگیرکه ر بتوانـ به ئاسانی ئەنجامی بدات و بـواو به جـی بـ و هه زاران ساـ به به رچاوی خهـکی ناوچه که وه ئاوا به ساغی بمـنـته وه، هه رچـنـكـ بـت به هیوا یـن له داها توودا ورده کاری مـژووه که یـوون بـته وه.

ئوهی مایه ی داخ و نیگه رانیه له سه رده می حکومه تی هه رـمی کوردستان، له ناوهـستی ساـی 2017 بـ زیاتر خزمه تکردنی ناوچه که حکومه ت بـیاری فراوان کردن و نـژهن کردنه وهی جاده ی ده ربه ندی ده رکرد، بـگومان له گهـ هه ر بـیارـکی له م شـوه یه حکومه ت له ئاماده کردنی ده رخنه ی پـژه که، بودجه ی تایبته به هـوهـشانـدن و فـدان و گواستنه وهی پاشماوه ی شوـنه که و چا کردنی دیاری ده کات، بهـام له م پـژه یه دا کـمپانیـاکه به چاوپـشینی لایه نی په یوه نـدیدار، هه رچی چه وو به رد و پاشماوه ی هـکهـندن و ته قانـده وهی شاخه که، له جیاتـی گواستنه وهی بـ شوـنـکی تر، هه موویان هـداشته خواره وه بـ ناو زـیه که، به مهـش هم قولـی ده ربه ندیان پـکرده وه و هم نه خشه به رده که شیان خسته ژـر ئەو چه و و به رده وه، نه خشه به رده که بووه قوربانی نه زانی و به ژه وه ندخوازی، ئەوه نـدهی تر به ره و شـوان و له ناو بردن چوو، تـبینـی: سه رچاوه کان له لای نووسه ر پارـزراوه ن.

1

2

وېنډی ژماره (1، 2) شوې نښه نه خښه بېرته کډی دهر بې نډی رڼه مکان پېش
نښه کړدنه وې جاده دهر بې نډی.

3

4

وینہی ژماره (3،4) شوینی نه‌خسه به‌رده‌کهی دهر به‌ندی ره‌مکاندوای
ن‌ژه‌کردنه‌وهی جاده‌ی دهر به‌ند.